

Josep Lluís Calzado Peña
Àrea de Geografia

ELS BOSCOS DEL TORRENT DE FANGUES I DEL PLA DE LLERONA

(CANOVELLES-LES FRANQUESES DEL VALLÈS)

22

Aquest treball és un estudi des del punt de vista geogràfic de la vegetació d'un sector concret del Vallès Oriental. En l'estudi de la vegetació, l'enfocament de la biogeografia consisteix en descobrir i mostrar els esquemes de distribució de les plantes. Aquesta anàlisi es pot fer a diferents nivells, mundial, continental, i també local, com és el cas d'aquest article.

Tradicionalment la biogeografia ha analitzat la vegetació fent referència, fonamentalment, als aspectes naturals o físics que la condicionen, és a dir als factors ambientals: el clima, la geologia, la topografia, etc. Al nivell que aquí es treballa, es pot considerar la biogeografia com una part de l'ecologia. Es tracta de veure com en un mateix bioma, les condicions geogràfiques ambientals poden variar i, atès que cada organisme només està adaptat a un seguit de condicions, aquestes provoquen l'existència de comunitats locals que poden presentar diferències respecte de les comunitats predominants.

A aquests aspectes físics cal afegir d'altra banda l'impacte humà, ja que l'espai forestal entra dintre de la dinàmica de l'ús del territori que fa l'home, i es veu afectat, la majoria de les vegades, en detriment del bosc. L'acció humana té dues vertents, d'una banda en quant a la quantitat de superfície i la ubicació de l'espai forestal, i d'altra en quant a l'estructura interna de la comunitat vegetal, en aquest cas el bosc.

UBICACIÓ I DESCRIPCIÓ

El sector analitzat en aquest treball es troba situat dintre de la depressió prelitoral, concretament a la vall mitjana del riu Congost, al Vallès Oriental. Els municipis on es troben aquests boscos són Canovelles, les Franqueses del Vallès i una petita porció a l'Ametlla del Vallès (Fig. 1). Els boscos tenen forma longitudinal, i es troben orientats en direcció nord-sud, formant dues unitats clarament definides. D'una banda un bosc que s'estén al llarg de l'escarpament que limita dues terrasses del Congost, allà on s'acaba el pla de Llerona en direcció cap a ponent, amb una longitud de 1.5 kilòmetres, i una amplada que en alguns casos assoleix 200 metres, i en alguns altres no arriba als 50 metres; l'altre bosc es troba seguint un torrent, en una petita vall molt encaixada en la terrassa fluvial del riu Congost.

Els boscos són pràcticament les úniques comunitats vegetals del sector. La resta de superfície d'aquesta zona del Vallès es troba ocupada per conreus, o per sol urbà i industrial. Les brolles són gairebé inexistentes, i es redueixen a punts molt localitzats, normalment en contacte amb els boscos i als marges dels conreus. Altres llocs on es poden localitzar algunes brolles en estat inicial, són en alguns camps de conreus que porten anys sense ser treballats, sovint dintre d'un polígon industrial.

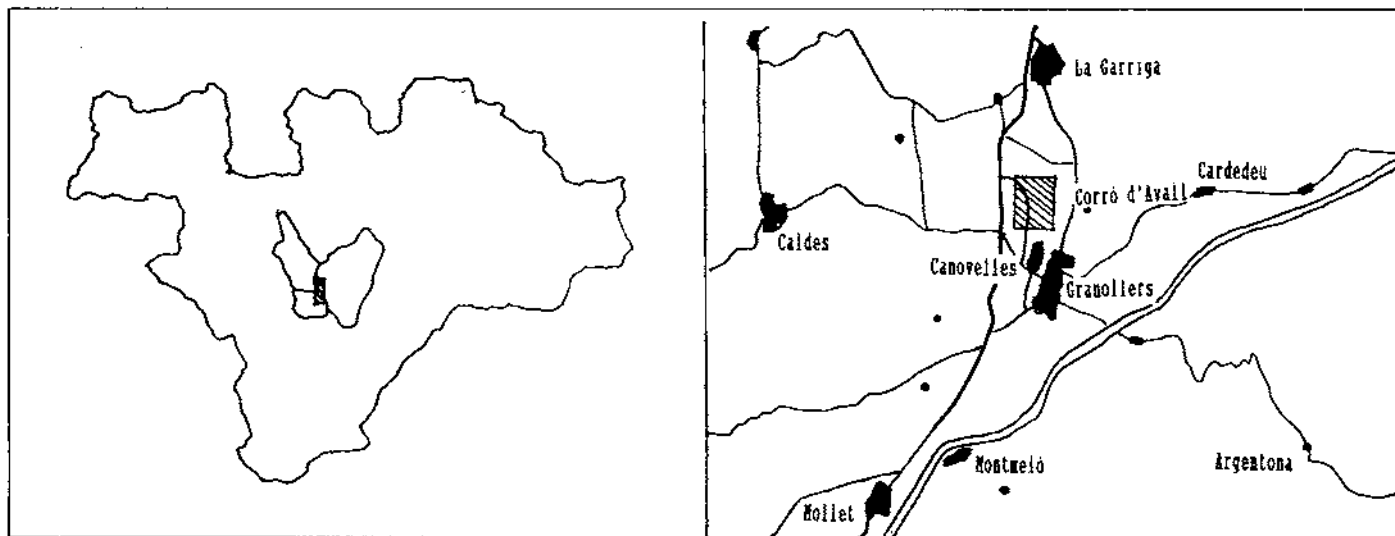
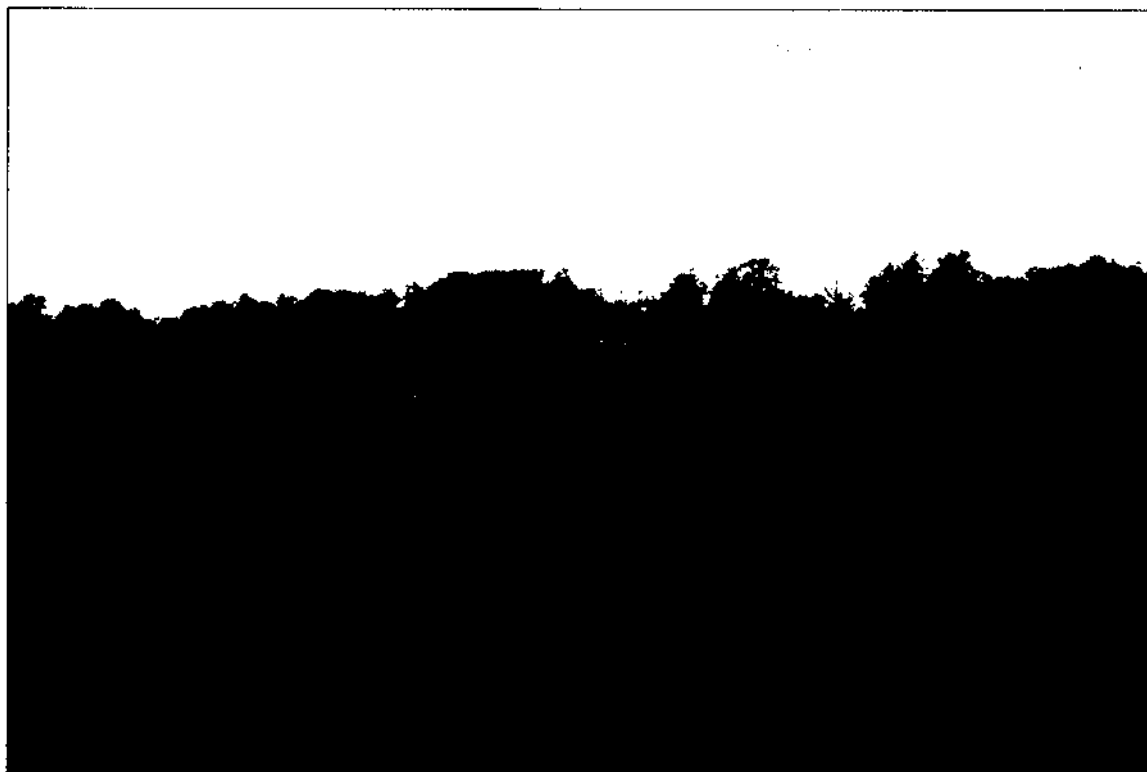

Fig. 1. Mapa de situació

Vista de l'alzinar. El camp conreat en primer terme és el plo de Uerona. El bosc es troba a l'escarpament de la 2a. terrassa

Els boscos que trobem són fonamentalment de dos tipus, d'una banda la comunitat de l'alzinar mediterrani, concretament l'alzinar amb marfull.

L'altre tipus de bosc que trobem es l'omeda, situada al llarg del torrent Fangues, constituint un bosc de ribera, de l'associació Omeda amb mill grua. El bosc de ribera suposa una autèntica illa verda en una zona absolutament dominada pels conreus, especialment a l'estiu, quan als camps de conreu solament resten els rostolls.

Altres formacions que es poden observar són transicions entre totes dues als costats del bosc de ribera, i que vénen donades, sobretot, per una major presència de roures. Finalment, fer esment de les pinedes, tant de pi blanc, com de pi pinyer, que es troben sobre una brolla calcífuga, o bé un alzinar jove o incipient. Els estrats més baixos, l'herbaci i l'arbusti, estan molt deteriorats, tenen una menor densitat de recobriment del que seria normal, i en alguns casos el sòl està completament nu sota una coberta arbòria. Una altra característica de tota la zona és la joventut de tots els boscos, els exemplars d'arbres de gran tamany són molt escassos, la major part són arbres joves, tant a l'alzinar com al bosc de ribera, i també són molt escassos els arbusts ben desenvolupats que assolixen un tamany mitjà o màxim dintre de la seva espècie.

L'ALZINAR

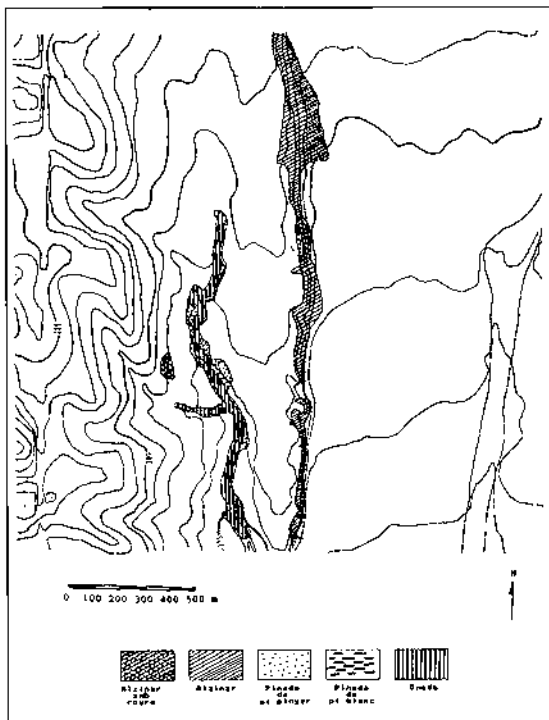
La classificació florística és complicada, i de vegades difícil d'adaptar als criteris establerts pels estudiosos (Panareda 1991, Folch 1986)⁽¹⁾, i en algunes espècies fins i tot s'observen contradiccions, però en general els principals trets es mantenen i el que varia són aspectes secundaris.

Un fet que crida l'atenció dels alzinars estudiats, és la gran quantitat de roures que comparteixen l'estrat arbore amb les alzines, fins al punt que en alguns llocs determinats són més abundats, tot i que el sotabosc continua essent el típic de l'alzinar, però en general és l'alzina l'arbre dominant. Altres arbres que apareixen dispersos són el pi pinyer, i en algun punt molt localitzat i en unes condicions d'humitat del sòl molt altes hi són presents alguns oms, tot i que han estat plantats ja que es troben alineats, paral·lels a un alzinar.

Un fet que destaca és el fenomen de les pinedes, tant de pi pinyer com de pi blanc, sota les capçades dels

(1) FOLCH, R. (1986). La vegetació dels Països Catalans. Ed. Ketres.

PANAREDA, J.M. (1991). Flora de Montserrat. Vol. I. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Mapa de situació de les comunitats vegetals

quals es desenvolupa un alzinar amb unes característiques molt similars a la dels normals, mentre que en alguns indrets s'aprecia un recobriment arbustiu i herbaci empobrit, en altres continua havent-hi un alzinar exuberant.

L'estrat arbustiu està dominat per algunes espècies com el marfull, que mostra una distribució molt irregular, mentre que en alguns punts no apareix, en altres abunden les plàntules i fins i tot n'hi ha que assolixen un aspecte arbori, tot i que és un fet excepcional. Sens dubte, les espècies arbustives més abundants són el galzeran, el garric i l'esparraguera boscana, mentre que algunes espècies molt significatives es troben a faltar, com és el cas de l'arboç, de l'aladern, el boix, el llentiscle, o bé són molt escasses, com el fals aladern o el bruc boal, que és molt poc freqüent. També sovintegen espècies com l'arç blanc i la rogeta, i fins i tot plàntules d'aranyoner, una espècie pròpia de llocs més frescs, fet que pot donar una idea de la tendència d'aquest bosc. Als espais oberts hi apareix alguna gatosa, esbarzers, garrics, i algun arç blanc, i en alguns marges es pot trobar algun ullaastre. Les lianes hi són molt abundants, sobretot l'aristol i l'heura, aquesta darrera ocupa també part de l'estrat herbaci. Les lianes pugen pels arbres, alguns d'ells ja morts, i en el cas dels roures aprofitant la llum que hi entra al llarg de l'hivern, quan la capçada del roure resta pelada o amb menys fullatge. Una altra espècie enfiladissa que apareix és el lligabosc mediterrani, que a di-

ferència de les altres dues espècies anteriors, no puja pels arbres, sinó que s'arpenja i es confon amb els arbusts. La importància de les lianes es posa especialment de relleu en un sector del bosc que resta sense aprofitar i que tant l'heura com l'aristol contribueixen a fer impenetrable. En algun marge també es troben exemplars de lligabosc etrusc, tot i que és una espècie més pròpia de l'alzinar amb roures. Tanca la llista d'enfiladisses la vidiella.

L'estrat herbaci és el més pobre dels tres. S'hi troben algunes herbes nemorals, i alguna falzia negra, mentre que a les clarianes apareixen herbes de la família de les gramínees, i el plantatge. Als marges dels alzinars apareixen espècies com l'argelaga negra, l'albellatge, el ripoll, l'ullaastre, el romaní, la gatosa, i l'estepa negra.

EL BOSC DE RIBERA

El bosc de ribera s'estén al llarg del torrent conegut amb el nom de Fangues. El torrent s'encaixa en una vall excavada a la terrassa superior, i la seva acció erosiva ha fet que l'hagi travessat, entrant en contacte amb el material de l'estrat immediatament inferior, el del miocè. El bosc té una longitud de 1400 metres, mentre que l'amplada és molt reduïda, de vegades no assoleix els 30 metres, mentre que en altres punts s'eixampla fins uns 200 metres, sempre en relació amb la topografia de la vall, segons sigui més encaixada o més ampla. El torrent es dirigeix en direcció nord-sud, els vessants s'orienten cap a l'est i l'oest cada un d'ells, i es caracteritzen per una forta inclinació.

L'omeda es limita sempre als sectors més deprimits de la vall, mentre que a les parts altes dels vessants i als sectors plans que envolten la vall hi apareixen alzinars, són els sectors del bosc de ribera més allunyats, topogràficament, del nivell freàtic. La composició d'aquests alzinars és molt similar a la dels que s'han descrit en l'apartat anterior. Entre totes dues formacions es pot parlar d'un cert nivell de transició marcat per una major presència de roures martinencs, tot i que és un fet relativament irregular i sols observable en certs trams del bosc.

L'estrat arbori ve marcat per una presència important d'oms. Altres arbres que apareixen són els àlbers, de vegades plantats formant petites arbredes, i altres vegades dispersos al fons de la vall. El plàtan apareix dispers o formant petits grups, i és abundant al fons de la vall, on també es troben els pollancre, que són molt pocs però són els arbres que assolixen una major alçada i desenvolupament, i mostren una immensa quantitat de lianes que hi pugen. Un altre arbre present en el fons de la vall és la servera, i també hi ha al fons de la vall un exemplar d'avellaner, una altra espècie pròpia de la regió eurosiberiana.

A mesura que el vessant puja, desapareixen aquestes espècies, i predominen els roures. També apareixen els lledoners i algunes alzines. Això són els trets generals, perquè és possible trobar de manera aïllada un roure molt pròxim al torrent, i fins i tot d'alzines a poca distància. Altres arbres presents en els vessants són els pins pinyers, que en les parts superiors poden formar alguna pineda cobrint una brolla o un alzinar.

L'estrat arbustiu ve dominat per espècies com l'arç blanc, l'esbarzer, i en els llocs més humits destaca la presència del saüc. Altres espècies habituals de les omedes hi són menys presents, tot i que repartides uniformement, com el sanguinyol i l'evònim. També és abundant l'aranyoner, mentre que el mill gruà és poc abundant. Es tracta d'un estrat molt irregular, que en alguns sectors és inexistent, i on hi penetren de vegades espècies pròpies dels alzinars, especialment als vessants, on és corrent trobar-hi esparragueres, galzerans,...

Les lianes són molt importants, i en els arbres més grans fins i tot espectaculars. Sovintegen la vidalba, i l'heura, mentre que als vessants és normal trobar vidiella, lligabosc mediterrani, i lligabosc etrusc. També apareix en algun punt el lligabosc atlàntic, recolçant-se sobre arbustos paral·lels a un canyissar. L'estrat herbaci és ric, però en bona part del bosc es troba molt empobrit, tot i que hi ha indrets on sí que es pot comprovar la gran abundància i desenvolupament de les herbes, que poden assolir grans alçades i un dens recobriment. Són molt abundants les herbes nemorals, apareix la sarriassa, la cua de cavall o equiset, el fenàs boscà, i la falguera aquilina, així com el càrex, en llocs molt humits, i també són abundants algunes gramínees.

Els indrets degradats del fons de la vall estan ocupats per bardisses d'esbarzer, fet que únicament es dona en un indret molt concret. Un altre fet destacable és la important erosió en alguns vessants que resten descoberts.

ELS FACTORS CONDICIONANTS

Les comunitats vegetals es poden interpretar com el resultat d'un seguit de factors, moltes vegades relacionats entre ells. En el cas dels boscos descrits, tenim per una banda els condicionants ambientals, és a dir el clima, la litologia, el sòl, i la topografia; i d'altra part l'activitat humana, tots ells determinants de la ubicació de l'espai forestal.

Les condicions ambientals

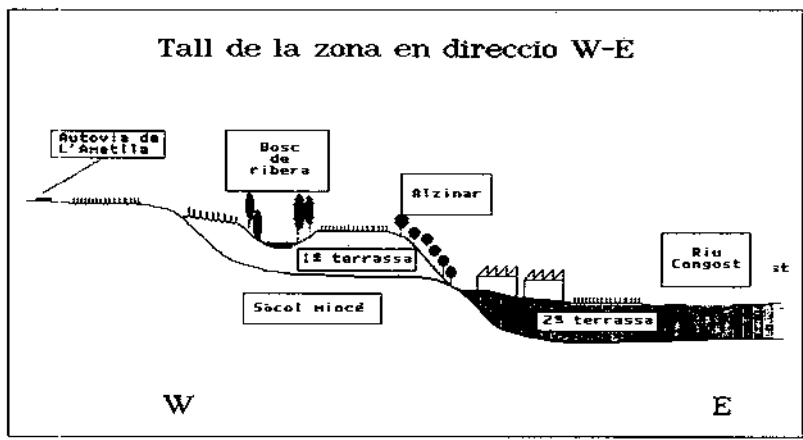
Sense aprofundir molt, ja que és un fet ampliament estudiat per ecòlegs i biogeògrafs, dir que el clima, la

Aspecte interior del bosc de ribera. El torrent Fangues circula pel fons, els arbres que apareixen són omes

litologia, el sòl, que està sempre en funció dels dos primers, i la topografia, són els condicionants que donen lloc al tipus de vegetació clímax. El clima de la zona és mediterrani litoral, mentre que la litologia consisteix en materials sedimentaris, amb una tendència a la acidesa, que dona lloc a uns sòls amb aquesta mateixa característica. A «grosso modo» la vegetació potencial de la depressió vallesana seria l'alzinar, que és la comunitat mediterrània per excel·lència, i la que ocuparia tot el sector.

Respecte al bosc de ribera, dir que posseeix unes condicions ecològiques que en un principi no es corresponen amb les de la terra baixa mediterrània, derivades de l'hidrologia i la topografia. La raó fonamental de l'existència d'aquests boscos ve donada per una major presència d'aigua, ja sigui en superfície o per proximitat a la capa freàtica, de manera que les plantes poden disposar d'una major quantitat d'aigua que en condicions normals. El clima és molt similar al de la zona circumdant, tot i que és un bosc menys dependent de les irregulars precipitacions mediterrànies, per aquesta disponibilitat hídrica al sòl. Pel que fa a la temperatura, el bosc de ribera gaudeix d'unes condicions tèrmiques lleugerament inferiors, provocades per un ambient més ombrívol, que pot resultar menys dur quan arriba

Disposició de les terrasses segons Salvador Ulobet

l'estiu. El resultat és un indret força humit i amb tendència a la frescor, que contrasta fortament amb l'alzinar, tot i que aquest genera un microclima fresc i humit al sotabosc, no assoleix les proporcions que el bosc de ribera. Es tracta d'un bosc de característiques eurosiberianes, que penetra dintre del domini mediterrani afavorit per una presència d'aigua freàtica important. Dir finalment que els boscos de ribera no es consideren vegetació clímax ja que no estan únicament subjectes a les condicions «normals».

L'impacte humà

La depressió vallesana és un dels indrets de Catalunya on més es reflecteix l'impacte de l'home en el territori. La proximitat a Barcelona, la importància de la zona en les comunicacions terrestres, i la densitat de població són alguns dels aspectes que més han influït en una intensa humanització. El sector on es troben ubicats els boscos estudiats no n'és una excepció. Situat al centre del Vallés Oriental, aquesta zona va estar conreada ja des dels temps prerromans, fet que implica la deforestació del bosc original. Actualment, les terres de conreu ocupen el major tant per cent de superfície, un d'aquest llocs representatius és el pla de Llerona. L'activitat industrial es va introduir molt tardanament a l'indret, a la dècada dels seixanta amb el polígon industrial de Canovelles. Finalment l'espai urbà ocupa les zones més baixes, en la Barriada Nova de Canovelles, i els barris més pròxims de Granollers.

L'acció humana té una doble influència sobre el bosc, d'una banda en quant a la quantitat de superfície i la ubicació de l'espai forestal, i d'altra en quant a l'estructura interna de la comunitat vegetal.

La superfície i la ubicació del bosc venen donades per un fet d'ús econòmic de l'espai conjugat amb la topografia. El bosc apareix en aquells espais poc

favorables per a un ús econòmic més rendible que l'explotació del mateix bosc. Dit d'una altra manera, en indrets on l'agricultura no és rendible, o almenys d'un rendiment pobre, i a la vegada mostren dificultats per instal·lar qualsevol tipus d'edificacions o equipaments. Aquests sectors són els de pendents acusats. Aquest fet és molt corrent dintre de la fosa tectònica del Vallès. Franges de boscos es disposen paral·leles als rius que des del sistema prelitoral es dirigeixen vers el mar, i als torrents que són afluents d'aquests rius. La causa està en els escarpaments de les terrasses fluvials, paral·leles al riu. Aquest és el cas de l'alzinar més extens dels estudiats. Si observem el mapa topogràfic veurem com les corbes de nivell s'aproximen en totes dues franges dels boscos estudiats i que aquestes taques de vegetació ocupen sectors plans molt excepcionalment. Les terres planes, tant de les terrasses fluvials com del miocè, es troben totes ocupades per conreus, i també en el cas de la terrassa baixa per naus industrials.

Respecte a l'estructura de la comunitat vegetal, l'activitat humana influeix mitjançant l'explotació econòmica que es fa del bosc. D'una banda el pasturatge intens que hi ha de bestiar oví i cabrum, dóna lloc a un empobriment del sotabosc, és a dir dels estrats herbaci i arbustiu. També hi ha una certa explotació per fusta, que dóna lloc a la introducció de pins, i l'existència de pinedes, així com a la tala esporàdica d'alzines i roures. També és molt probable que alguns sectors de bosc, els que tenen una pendent més suau, haguessin estat anys enrera conreuats. Tots aquests fets podrien explicar la joventut de la major part d'exemplars arboris.

Finalment parlar de la degradació del bosc per l'abocament sistemàtic de deixalles que es fa en alguns punts, i en tota la zona per l'incivisme de la gent que hi passa, fent ús de la zona com a espai recreatiu. Tot i que els ajuntaments de les Franqueses i el de Canovelles han començat a prendre mesures en aquests aspectes.